

Tereza LYČKOVÁ

Jezuité v Historii církevní Pavla Skály ze Zhoře a jejich možná role ve Skálově pojetí dějin¹

Abstract: The Jesuits in 'Historie církevní' by Pavel Skála of Zhoř and Their Possible Role in Skála's View on History 'Historie církevní' (The History of the Church) by Pavel Skála of Zhoř is probably the most extensive Czech early modern historiographical work, moreover, preserved in only one manuscript. Being written by a protestant author, 'Historie církevní' contains rather a detailed image of the Jesuit Order hidden within its text. The Jesuits were presented by Skála through a collection of various motives connected to the Order, which also allowed him to create his own image of the Order. The article focuses on the parts of Skála's manuscript dealing with the Jesuits and their possible role in his view on history.

Key words: Czech early modern historiography – protestant historiography – history of the church – Jesuit order – Jesuits – Jesuiten–Fabeln – early modern period – 17th century

„Takový byl začátek té škodlivé roty jezuitské, kteráž, podle zdání svrchu jmenovaného historika jezuitského [Niccolo Orlandini – pozn. aut] právě toho času povstala [...] a oč spolu s sebou od starobylého posluševství stolice římské odtrhl, netoliko proto, aby papeži k hotové povolnosti zvláštním slibem se zavázala, ale ovšem i pro tu příčinu, aby proti násilí i k chytrosti bezbožných víry katolické v téměž království nejvíce a nejpodstatněji hájila a zastávala.“²

Těmito slovy Pavel Skála ze Zhoře zakončil první pasáž svého desetidílného rukopisu *Historie církevní*³ věnovanou Tovaryšstvu Ježíšovu. V částech Skálova díla, které byly v minulosti zpracovány edičně,⁴ byli jezuité na několika místech zmíněni.

- 1 Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2018_008 „Konflikt a jeho reflexe v předmoderní kultuře“.
- 2 Národní památkový ústav (dále NPÚ), Územní památková správa v Praze (dále ŮPS v Praze), Státní zámek Mnichovo Hradiště (dále SZ MH), zámecká knihovna (dále ZKMH), *Historie církevní*, III. díl, sign 47.11.7, Nr. 16 001, s. 870.
- 3 Prvních šest dílů rukopisu se dnes nachází v knihovně zámku Mnichovo Hradiště. I. a II. díl spolu s *Výtahem historie církevní Eusebia Pamfilia* tvoří jeden svazek. NPÚ, ŮPS v Praze, SZ MH, ZKMH, sign. 47.11.7, Nr. 16 000. Další díly se pak nacházejí v samostatných svazcích – sign 47.11.7, Nr. 16 001 (III. díl, léta 1516–1535); sign. 47.11.7 (IV. díl, léta 1536–1565); Nr. 16 002, sign. 47.11.7, Nr. 16 003 (V. díl, léta 1566–1576); sign. 47.11.7, Nr. 16 004 (VI. díl, léta 1577–1600). Součástí rukopisu je ještě svazek *Chronologie církevní*, ve kterém Skála vytvořil vlastní chronologii církevních dějin – tamtéž, sign. 47.11.1., Nr. 16 007. Zbývající čtyři díly lze nalézt v Národním muzeu (dále NM), Knihovně Národního muzea (dále KNM), sign. I_B_7a (VIII. díl, léta 1601–1611); sign. I_B_7b (VIII. díl, léta 1612–1618); sign. I_B_7c (IX. díl, léta 1619–1620); sign. I_B_7d (X. díl, léta 1621–1623). V textu a v poznámkovém aparátu budou jednotlivé díly nadále označovány příslušným pořadovým číslem v rámci rukopisu. Všechny uvedené svazky původně doplňoval ještě svazek nazvaný *Paralipomena*, do kterého Skála vepisoval dodatky, podrobnější překlady a opisy listin a další informace. Tento doplňující svazek se bohužel nedochoval – zřejmě byl ztracen během některého z přesunů celého díla po Skálově smrti.
- 4 Nejrozsáhlejší edici vytvořil v druhé polovině 19. století Karel TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623. 5 dílů*, Praha 1865–1867. Další dvě edice rukopisu, avšak již ne

Až v rámci rukopisu jako celku se ukazuje, že jim byla Skálou věnována mnohem větší pozornost a z jezuitů se stala součást jeho pohledu na dějiny. Úvodní citát také naznačuje směr, kterým směřovaly Skálovy jezuitské pasáže. Současně se zdá, že v tomto konkrétním případě se jednalo především o vyjádření jeho vlastního názoru na Tovaryšstvo Ježíšovo. To bylo v rámci celé *Historie* ojedinělé, jelikož se podle svých vlastních slov Skála snažil udržovat autorskou neutralitu.⁵ Jednalo se však pouze o způsob, jakým prezentoval sám sebe jako autora. Přesto jsou jeho názory a preference v rukopise poměrně jasně znatelné.

Veškeré texty a pasáže zahrnuté do rukopisu měly podle Skály sloužit k tomu, aby si čtenář vytvořil na popisované události vlastní názor – i proto zde nalezneme díla jak nekatolických, tak katolických i přímo jezuitských autorů. Skálův vlastní názor je na základě využitých pramenů a jeho práci s nimi jasně patrný. Ve spojení s jezuitou lze dosud bezpečně potvrdit pouze v jednom případě, že se jednalo o Skálova vlastní slova. Stalo se tak ve spojení se Skálovým překladem spisu Pierra Cotona určeným Marii Medicejské po smrti Jindřicha IV., kdy uvedl, že se jej rozhodnul do rukopisu přeložit celý, „poněvadž v témž psaní obsahuje se nemálo platných věcí ku pochopení subtylného mozku jezuitského“.⁶

Při podrobnějším studiu obsahu rukopisu vyvstává otázka, proč je v něm hojně zmiňován právě jezuitský řád. V historiografickém díle protestantského autora snad lze očekávat zmínky o katolických náboženských řádech. Avšak u Skály se v případě jezuitů jedná o poměrně ucelený obraz tohoto řádu, ač roztroušený na řadě míst textu rukopisu. Skála se tak pro poměrně rozsáhlé jezuitské pasáže musel rozhodnout záměrně, musely pro něj v rámci jeho pojetí dějin hrát nějakou roli. Proč právě jezuité a jejich řád? Měli pro Skálu nějaký konkrétní význam, nebo se nakonec mohlo jednat o náhodné rozhodnutí?

Skálovo pojetí jezuitských částí *Historie církevní*

V rámci dosavadních znalostí o Skálově *Historii* nic nenasvědčovalo tomu, že by jezuité mohli v jeho rukopise hrát jakkoli výraznější roli. Pokud se jezuité v rámci existujících edičních zpracování Skálova rukopisu vyskytovali, jednalo se o zmínky o jejich činnosti v rámci dobového dění. Až s postupnou analýzou rozsáhlého díla začaly na jezuitu zaměřené

tak rozsáhlé, byly vydány v druhé polovině 20. století. Eduard PETRŮ – Josef POLIŠENSKÝ, *Historie o válce české 1618–1620: výbor z historického spisování Ondřeje z Habernfeldu a Pavla Skály ze Zhoře*, Praha 1964; Josef JANÁČEK, *Pavel Skála ze Zhoře: Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.

5 Zpravidla se jednalo o jednu či dvě věty na úvod překladu delších spisů, které se Skála rozhodnul do *Historie* zařadit. Nejexplicitněji se Skála vyslovil ve spojitosti s přenesením ostatků sv. Norberta do Prahy v roce 1627. Na konci zápisů k roku 1524 ve III. díle se dočteme o Skálově rozhořčení nad touto událostí (v době translace pracoval právě na zápisech k roku 1524). To bylo doplněno překladem spisu Martina Luthera z roku 1524 *Widder den newen Abgot und alten Teuffell der zu Meyssen sol erhaben werden*, který Luther sepsal ve spojení s přenesením ostatků sv. Bennona, který do *Historie* Skála přeložil „slovo od slova“. III. díl, s. 249–263.

6 VII. díl, s. 1028.

části postupně vystupovat z textu a formovat ucelenější pohled na jezuitský řád a Skálův přístup k němu.

Při práci na *Historii* Skála využil značné množství pramenů a literatury. S jejich pomocí vytvořil své pojetí světových dějin z pohledu dějin církve, které se mu podařilo dopracovat až do konce roku 1623. Další práce, ve které chtěl pokračovat, však byla přerušena jeho smrtí.⁷ Skála při psaní zanechával na počátku každé nové části svého textu poznámky, ve kterých zaznamenal prameny a díla, která pro sepsání dané části využil, případně mohl na další díla odkazovat své potencionální čtenáře. Díky tomu je však možné vytvořit si představu o tom, jak rozsáhlá byla jeho pramenná základna. Velmi často byly tyto poznámky pouze ve formě jména autora či několikapísmenné zkratky názvu díla. I proto se až dosud podařilo bezpečně určit pouze část těchto pramenů.⁸

V rámci jezuitských částí rukopisu Skála vycházel z děl nekatolických i katolických autorů různého charakteru. Množství pasáží čerpal z obecněji zaměřených historických děl, například Jacquesa Augusta de Thou,⁹ Williama Camdena,¹⁰ Emanuela van Meteren,¹¹ Paola Sarpiho,¹² Michaela Caspara Lundorpa,¹³ Ludwiga Cameraria,¹⁴ Auberta Miraeuse¹⁵

7 Skála zemřel někdy během roku 1640.

8 Mimo tyto poznámky v okrajích nalezneme další dodatky a poznámky, které Skála zřejmě našel až později, a rozhodnul se je do rukopisu doplnit. Skála během práce také upravoval samotný text rukopisu, nejčastěji změnou pořadí slov jejich očíslováním, ale také přeškrtnutím jednotlivých slov i celých odstavců.

9 Jacques August DE THOU, *Historia sui Temporis*, Paris 1606–1609. Ze Skálových poznámek je někdy možné zjistit, ze kterého svazku dané informace čerpal, nikoliv však konkrétní vydání.

10 William CAMDEN, *Annales rerum Anglicarum et Hibernicarum regnante Elizabetha*, London – Leiden 1615–1627.

11 Zatím se nepodařilo jednoznačně určit, se kterým konkrétním dílem Skála pracoval, lze předpokládat, že se jednalo o jedno z jeho tří německy sepsaných děl vydaných v letech 1612, 1614 a 1620.

12 Paolo SARPI, *Istoria del Concilio Tridentino*, London 1619. S největší pravděpodobností se jednalo o německý překlad z roku 1620.

13 Mohlo se s velkou pravděpodobností jednat o Michael Caspar LUNDORP, *Continuatio Ioannis Sleidani*, b.m., 1556–1609. Skála využil také dílo, které bylo vydáno pod jménem Mikuláš Bellus, které s ním bývá spojováno jako jeho pseudonym: *Österreichischer Lorbeerkrantz oder Kayserl. Victorii [...]*, Frankfurt am Main 1625.

14 Ludwig CAMERARIUS, *Apologia Contra Personati cuiusdam Fabi Henricyniani IC. Et aliorum in se publicè sparsas calumnias*, b. m. 1624. Skála pracoval také s díly, které Camerarius vydal pod některými ze svých pseudonymů – Justino Justo JUSTINOPOLITANO, *Mysterium iniquitatis eiusque vera apocalypsis: Sive secreta secretorum Turco–Papistica secreta, contra libellum famosum cui ipsa calumnia titulum praefixit: Secreta alvino. Turcica, autore, qui se falso Theonestum Cogmadolum, Politiae Christianae Professore nominat [...]*, Justinopoli 1622; Nicolaus HARSENIO, *Responsio Apologetica ad Fabii Hercyniani, alias Jacobi Kelleri, Jesuitae Monachiensis, Ajacem, siue Appendicem Cancellariae Anhaltinae, Omnibus Protestantibus Germaniae, et vicinorum regnorum, ac provinciarum, inprimis vero Principum et aliorum Ordinum Imperii, olim Unitorum, consiliariis, et Secretariis, lectu utilissima*, b. m. 1626.

15 Ze Skálova označení se zdá, že se jednalo o Aubert MIRAEUS, *De bello Bohemico Ferdinandi II. feliciter gesto Commentarius*, Kölln 1622.

a Ludwiga Luciuse.¹⁶ Řada jeho pramenů pocházela ze sbírek listin či různých tisků. Nalezneme zde texty z *Kanceláří anhaltské*,¹⁷ *mansfeldské*¹⁸ a *španělské*,¹⁹ díle také z *Apologie českých stavů*,²⁰ řadu svazků z *Variorum Discursum Bohemicorum*²¹ a „*Zweyer Jesuitischen Fragen*“.²² V rukopise se nacházejí pasáže také z díla bývalého jezuita Eliase Hasenmüllera, které bylo ve své době v rámci protijezuitských polemik poměrně vlivné.²³ Řada Skálových pramenů pocházela z pera samotných jezuitů. Pracoval s několika obecnějšími historiemi celého řádu od Niccola Orlandiniho,²⁴ Petra de Wangen²⁵ a Andrease Endeamon–Joannis.²⁶ Vedle toho využil také množství spisů a textů vytvořených individuálně či v reakci na konkrétní události. Podobné texty sepsané členy jezuitského řádu Skála měl využít pro to,

-
- 16 Ludwig LUCIUS, *Jesuiten Historie von des Jesuiten Ordens Ursprung, Namen, Regulen, Beampten etc.*, Basel 1626.
- 17 *Cancellaria Secreta Anhaltina, id est, Occulta Consilia, Inaudita Proposita, Periculosae adinventiones, et prodigiosae Machinationes Capitum ac Directorum unionis correspondentium in Germania, occasione Rebellionis Bohemicae ad eiusdem Corona, et Imp. Rom. Perniciem Agitata [...]*, b. m. 1621.
- 18 *Acta Mansfeldica. Gründtlicher Bericht von deß Mansfelders Ritter–Thaten, und allem dem, was er von Anfang deß Böhmischen Kriegs, biß das jetzt angehende Jahr 1623. inn– und ausserhalb deß H. Röm. Reichs gethan un angestiftt hat [...]*, b. m. 1623.
- 19 [Ludwig CAMERARIUS – Caspar SCHOPPE], *Cancellaria Hispanica. Adiecta sunt Acta publica, hoc est Scripta et Epistolae authenticae, equibus partim infelicitis belli in Germania, partim Proscriptionis in Electorem Palatinum scopus praecipuus apparet*, Freistadii 1622.
- 20 *Druhá apologie stavů Království českého z 25. května 1618*.
- 21 [Robert HOSPINIAN], *Variorum Discursuum Bohemicorum Nervi Continuatio I. Der Hussiten Glock Erster Klang, oder Discurs, ob die Evangelische Böhmisches Stände sampt ihrer Religion, auss dem Königreich Böhmen durch ihre Feinde vertilget werden können? [...]*, b. m. 1619; II. *Böhmischer Ohrlöffel. Das ist: Glaubwürdiger Bericht, wie der berühmte Märtyrer Johann Huss, welcher vor zweyhundert Jahren zu Costnitz unschuldig verbrennt worden, [...]*, b. m. 1619; III. *Oder Decret der Jesuiten, wider alle Ewangelische Potentaten zu Rom geschlossen, welches aussdrücklich vermag, selbige durch ihnen gleichförmige Wachsbilder [...]*, b. m. 1619; IV. *Böhmischer PestArtzney oder Discurs, ob den böhmischen Ständen die außgebannsirte Jesuiten umb Friedens willen wider einzunehmen [...]*, b. m. 1619; VII. *Böhmische Fridensfahrt oder nohtwendiger Bericht, wie es mit der den Böhmen angebotener Fridnes–Tractation, oder Disarmirung, Hinlegung der Waffen [...]*, b. m. 1619. Plné názvy, které se mohly v detailech odlišovat v jednotlivých vydáních, spolu s dalšími spisky vydanými pod titulem *Variorum*, viz Čeněk ZÍBRT, *Bibliografie české historie*, III. díl, II. zpracování, Praha 1906, s. 619–622. Ze Skálových poznámek není jasné, se kterou tiskovou variantou zmíněných textů pracoval, ani jakékoliv další informace.
- 22 Jednalo se zřejmě o spis *Wohlgegründte Antwort und Wiederlegung Zweyer Jesuiterischen und ihrem Spaniolisirten Anhang Fragen I. Ob der Böhmisches Krieg vor ein Religion oder Region Krieg zu achten sey [...]* II. *Ob die Böhmen alle Gutliche Composition [...]*, b. m. 1620.
- 23 Elias HASENMÜLLER, *Historia Jesuitici Ordinis: in qua de Societatis Jesuitarum auctore, nomine, gradibus, incremento, vita, votis, privilegiis, miraculis, doctrina, morte [...]* tractatur, Frankfurt am Main 1593. Nelze určit, se kterým vydáním konkrétně Skála pracoval.
- 24 Niccolo ORLANDINI, *Historiae Societatis Jesu Prima pars*, Roma 1614. Zřejmě se mohlo jednat o jeho německý překlad vydaný 1620 v Kolíně nad Rýnem.
- 25 Peter DE WANGEN, *Physiognomia Jesuita. Variis opusculis, Discursibus, Characteribus, Epigrammatibus*, Lyon 1610.
- 26 Zvaného také Cydonius – Andreas ENDEAMON–JOANNIS, *Apologia pro R. P. Henrico Garneto Anglo, eiusdem Societatis sacerdote*, Coloniae Agrippinae 1610.

aby z jejich vlastních pramenů ukázal jejich „škodlivost“ a nebezpečí, které představoval řád pro společnost. Lze uvést například již výše zmíněný dopis Pierra Cotona pro královnu Mari Medicejskou „*Lettre Declaratoire*“.²⁷

Několik vybraných spisů spojených s jezuitou se Skála rozhodnul do rukopisu přeložit celé či téměř celé. Jednalo se například o text orace Davida Parea pronesené v roce 1618, ve které se měl ohrazovat proti pomluvám jezuitů na mistra Jana Husa,²⁸ dále spis spojený s vyhnáním jezuitů z Čech a Uher,²⁹ nebo text od polského „syna vlasti“, proč by měli být jezuité vyhnáni z království.³⁰ Nalezneme zde také spis původně sepsaný ve spojitosti s vraždou Viléma I. Oranžského,³¹ překlad celého satirického díla Johna Donna *Ignatius his Conclave*³² či epistolu Pavla Albutia adresovanou jezuitům.³³ V případě těchto překladů by bylo jistě zajímavé zaměřit se na to, do jaké míry byly tyto Skálové překlady shodné s původními texty, proč se rozhodnul takto rozsáhle přeložit právě je a jakou roli pro něj mohly v rámci jeho rukopisu hrát. V některých případech by se, a to jak u děl sepsaných jezuitou, tak také napsaných o řádu jako takovém, pak mohlo jednat o vůbec první překlady těchto textů do češtiny.

-
- 27 Pierre COTON, *Lettre Declaratoire de la Doctrine des Peres Jesuites conforme aux Decrets du Concile de Constance, adressée à la Roynne mere du Roy Regente en France*, Paris 1610. V souvislosti s tímto textem pak Skála do *Historie* zařadil dva spisy reagující na Cotonův text, oba adresované královně–vdově – od pařížské Akademie (VII. díl, s. 1035–1042) a jeden anonymní (VII. díl, s. 1042–1082). Oba tyto texty byly přežaty z L. LUCIUS, *Historia Jesuitica*, s. 408–442.
- 28 Oraci měl pronést u příležitosti udělení doktorského titulu Abrahamu Scultetovi. Od obecně zaměřených otázek o kacířích se v ní měl dostat k mistru Janu Husovi a Jeronýmovi Pražskému a co o nich a jejich osudu měli psát a tvrdit jezuité. Jednalo se o David PAREUS, *Oratio Inauguralis De Fide Haereticis servanda*, Heidelberg 1618. V rukopise se nachází v VIII. díle, s. 868–889.
- 29 *Relatio nuperi itineris proscribtorum Jesuitarum ex regnis Bohemiae et Ungariae*, Praha 1619. V rukopise v IX. díle, s. 135–138.
- 30 Název Skálov přeložen jako *Dobré zdání jednoho upřímného syna vlasti, jeho dobrému příteli odeslané, v příčině té: Jak by pokoj stálý a bezpečný v Koruně polské zase způsoben a na budoucí čas náležitě utvrzen býti mohl?* z roku 1607 – v rukopise VII. díl, s. 585–629. Skálov zřejmě převzato z L. Lucia a jeho jezuitské historie.
- 31 Skálov opět převzatý z díla L. Lucia, s. 199, 200, a jím označený jako *Tisk vydaný v Delftu v impresy Jana Ondřejovic u záznamu k roku 1610* (VII. díl, s. 1090–1094).
- 32 John DONNE, *Ignatius his conclave: or, his inthronisation in a late election in hell: wherein many things are mingled by way of satyr. Concerning the disposition of Iesuites, the creation of a new hell, the establishing of a church in the moone. There is also added an apology for Iesuites. All dedicated to the two adversary angels, which are protectors of the Papall Consistory, and of the Colledge of Sorbon. By Iohn Donne, Doctor of Divinitie, and late Deane of Saint Pauls*, London 1611. Skála původní název zkrátil a v rukopise jej označil *Komnata Ignácia Loyoly aneb Zdůstojnění osoby jeho na nedávno pominulém sněmu pekelném* (VII. díl, s. 1252–1291).
- 33 Jejím autorem měl být bývalý jezuita Christian Francke – [Christian FRANCKE], *Pauli Albertii ad Societatis Jesu socia universos et singulos epistola in qua rebus gravissimis et lectu diguissimus agitur*, Basel 1581. V *Historii* se text nachází v VII. díle, s. 1291–1306.

Text *Historie* Skála od III. dílu, který lze považovat za počátek hlavní části celého díla, rozdělil do podoby jednotlivých ročních záznamů. Ty měly až do konce rukopisu poměrně jednotnou podobu. První zmínka o jezuitěch se v *Historii* objevila v rámci záznamu k roku 1534, pravidelně se v záznamech objevovali od roku 1537. Až do roku 1556³⁴ se zprávy o nich vyskytovaly až na konci záznamů jednotlivých let. Od tohoto roku se pak dění a další sdělení či informace spojené s řádem začaly objevovat v samotném textu. Na konci ročních záznamů lze v textu rukopisu nalézt informace spojené s jezuitou dále spíše jen výjimečně či vůbec. Skála z počátku psal o jezuitěch kratší odstavce obsahující věcné informace. Postupně však začal vybírat a zařazovat stále delší pasáže, některé až o délce několika desítek stran. Ke konci rukopisu, zejména v posledním X. díle, nalezneme zprávy o jezuitěch opět spíše v podobě kratších zpráv či zmínek v rámci různých mandátů a nařízení.

Části textu věnované jezuitům Skála budoval systematicky od vzniku řádu až do své vlastní doby. Ve III. a IV. díle dal prostor především činnosti a vlivu Ignáce z Loyoly a některých z jeho prvních spoluprátrů. V těchto prvních dílech Skála líčil postupné formování řádových pravidel a regulí, proces šíření řádu, vznik jezuitských kolejí a získávání podpory jak světských knížat, tak především jednotlivých papežů. Ve IV. díle se začaly pomalu objevovat první neshody a problémy řádu s okolím. Jezuitům věnované pasáže v V. díle byly stále věnovány šíření vlivu řádu, které mělo být na některých místech podpořeno zázkry spojenými s jeho členy. Stále se také dočteme o získávání různých privilegií, zejména papežských. V tomto díle se také nalézají první zmínky o jejich činnosti a aktivitách proti nekatolíkům.

V následujícím VI. díle se Skála zaměřil nejen na další šíření jezuitů po Evropě a také v zámoří, ale postupně v textu začaly převládat problémy spojené s řádem a též, co sami jeho členové mnohde způsobovali. Jednalo se především o působení napětí a sporů jak v různých společenstvích, tak také o údajný rostoucí vliv řádu nejen na místní politiku. Široký prostor byl Skálou věnován zapojení jezuitů do spiknutí proti evropským panovníkům a také usilování o jejich životy.³⁵ S tím byly spojeny postupně se objevující mandáty a nařízení namířené proti jezuitům a vyhnání řádu z některých evropských zemí. Se spiknutími a královraždami byli jezuité u Skály v různých rolích spojováni zejména v VII. díle rukopisu *Historie*. I přes tyto problémy měli jezuité na řadě míst znovu postupně obnovit svou pozici a vliv a být zapojeni do řady různých změn. Díly VIII. až X. se stran jezuitů v mnoha

34 Oba roky, 1537 a 1556, se nacházejí ve IV. díle rukopisu.

35 Jednalo se například o několik pokusů o vraždu francouzského krále Jindřicha IV. (například spojení jezuitů s Jeanem Châtelem – VI. díl, s. 1293; jezuité měli vědět o úmyslech Ravallaca v roce 1610 – VII. díl, s. 1026–1090), Mořice Oranžského (jezuité měli údajně podporovat pokus o vraždu místodržícího v roce 1598 – VI. díl, s. 1492) nebo anglického krále Jakuba I. (jezuité měli vědět a snad také být zapojeni do spiknutí střelného prachu, Henry Garnet a další jezuité byli následně pro spojení se spiknutím popraveni – VII. díl, s. 383–392).

ohledech nesou v podobném duchu. Skála věnoval pasáže v uvedených dílech zmínek o jejich vlivu na panovníky a knížata, často z pozice jejich zpovědníků. Široce se věnoval také tomu, kde jezuité působili problémy, zaměřil se na nové protijezuitské mandáty, do kterých zemí se chtěl rád vrátit, co a od koho jezuité získali, a také, co někteří členové napsali a vydali za díla.

V průběhu jezuitských částí *Historie* Skála postupně měnil země, kde jezuitský řád působil, a na které soustřeďoval svou pozornost. Ve VI. a VII. díle věnoval nejvíce pozornosti aktivitám jezuitů ve Francii a v Anglii.³⁶ Naopak v VIII. až X. díle zabíraly nejvíce prostoru jejich aktivity v českých zemích, zejména od roku 1617. Těmito třemi územími se Skála zabýval nejpodrobněji. Mimo ně pak popsal činnost řádu v dalších evropských zemích. Jednalo se například o Polsko–Litevsko, Spojené Provincie, Uhry, řadu oblastí Svaté říše římské, italská města (Padova, Neapol, Benátky), Prusko, Švédsko, Moskevské knížectví, Skotsko, Španělsko nebo Azorské ostrovy. Skála neopomenul zmínit také jejich působení v mimoevropských oblastech.³⁷

Možný význam a role jezuitů v rámci *Historie církevní*

Skála pojal svou *Historii* jako historii dějin světa z pohledu dějin církve. Ty pro něj byly soubojem mezi pravou vírou a vírou falešnou. V jejím čele měl stát Antikrist, kterého měl na Zemi ztělesňovat římský papež.³⁸ Až do vzestupu papežství měla být podle Skály církev nezkažená, ve své původní podobě. Měli to být právě papeži a jejich činnost směřující k posilování jejich vlastní pozice, co mělo tuto původní církev narušit. Právě s tímto mohla do značné míry souviset hojnost záznamů o jezuitském řádu v *Historii*. Že bylo spojení jezuitského řádu a papežství pro Skálu poměrně důležitým momentem, nasvědčuje i následující ukázka z rukopisu:

„že ta všechna až dosavad na svých místech připomenutá privilegia a výsady, jimiž papežové římský rotu jezuitskou jeden po druhých ozdobovali, nejsou nic jiného, jediné zdůstojnění jí nad všechny jiné řehole a rotu mnišské a duchovní, aby mohli činiti a svobodně všechno vsudyž co se jim jen dobře líbiti, nic se žádné vrchnosti světské ani duchovní neostýchaje, a to pro jejich věrné a horlivé služby

36 O působení jezuitů v Anglii obecně například Bernard BASSET, *The English Jesuits from Campion to Martindale*, London 2004. O jejich činnosti ve Francii A. Lynn MARTIN, *The Jesuit Mind. The Mentality of an Elite in Early Modern France*, Ithaca – London 1988.

37 Jednalo se o jejich činnost zejména v Asii, především v Japonsku.

38 Tento názor byl v protestantské historiografii běžný a nalezneme jej například v Magdeburských centuriích nebo u Williama Tyndala. Glanmore WILLIAMS, *Reformation views of Church History*, Cambridge (UK) 1970, s. 12, 26–29.

[...] je, kteréž to Tovarýšstvo mimo jiné stolici římské neustále prokazuje a ji od dokonalého pádu rozličně a podivně zdržuje.³⁹

Jak úvodní citát, tak také tato ukázka jasně naznačují, jakým směrem se obraz jezuitského řádu, který Skála na rádcích své *Historie* vytvořil, směřoval. I vzhledem k tomu, že samotný Skála byl nekatolíkem,⁴⁰ nebylo a není možné očekávat, že by jezuitský řád a jeho členy vykreslil v pozitivním světle.

Jezuité byli jediným náboženským řádem, kterému se Skála věnoval tak rozsáhle a podrobně. Z dalších náboženských řádů byli zmiňováni zejména františkáni a dominikáni, z dalších například augustiniáni. Zpravidla se jednalo pouze o velmi stručné zmínky o již bývalých příslušnících těchto řádů a jejich působení v rámci šíření reformace,⁴¹ případně o jejich konverzích v důsledku disputací.⁴² V několika případech pak šlo o zmínky o bývalých příslušnících řádů, kteří zemřeli jako mučedníci po svém odklonu od katolické církve.⁴³ Dále Skála uvedl i aktivity členů zmíněných řádů.⁴⁴ Tyto záznamy v *Historii* nalezneme ve III. díle, kde Skála líčil především šíření evangelických myšlenek. Později se takto konkrétní záznamy o řádových příslušnících již nenacházejí. Ano, členové katolických náboženských řádů mohli být zmíněni i dále, nicméně v těchto případech se už pak jednalo zpravidla pouze o jejich uvedení v rámci líčení dalších událostí. Skála se je do rukopisu mohl rozhodnout zařadit pro podporu myšlenky, že reformovaná církev je tou pravou církví, jelikož se k ní obracejí také příslušníci katolických církevních řádů. Ve srovnání s rozsahem záznamů spojených s jezuitským řádem a jeho příslušníky se jednalo o velmi stručné záznamy. Ačkoliv v rámci protireformační činnosti katolické církve vystupovali často právě františkáni a dominikáni, Skála rozhodnul zaměřit se podrobněji pouze na

39 V. díl, s. 944. O různých formách papežského Antikrista například Lawrence P. BUCK, *Anatomia Antichristi: Form and Content of Papal Antichrist*, *Sixteenth Century Journal* XLII, 2011, no. 2, s. 349–368.

40 Měl být členem utrakvistické církve, v rámci které se měl hlásit k luteránské denominaci. Jiří MIKULEC, *Pavel Skála of Zhoř – Pavel Skála ze Zhoře*, in: Zlatica ZUDOVÁ–LEŠKOVÁ (ed.), *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*, Praha 2015, s. 83.

41 Například případ františkána v Durynsku, který měl konvertovat poté, co slyšel kázat Luthera a sám začal šířit evangelium (III. díl, s. 13); wittenberští augustiniáni měli vystupovat proti soukromým mším (III. díl, s. 62); působení bývalého minority v nejmenovaném švýcarském městě, který měl i vypracovat vlastní artikule (III. díl, s. 91).

42 Záznam o františkánovi Františku Lambertinovi, který měl v Curychu diskutovat s Zwinglim o „vzývání svatých“ a jako výsledek celé disputace konvertoval (III. díl, s. 136).

43 Případ dvou bývalých augustiniánů, kteří byli upáleni v Antverpách a jejichž smrt Skála v *Historii* popsal poměrně podrobně (III. díl, s. 137–140), nebo smrti bývalého převora antverpského augustiniánského kláštera, který zemřel během svého kazatelského působení v brémském biskupství (III. díl, s. 190–197).

44 Dočteme se například o františkánovi Bernardu Samsonovi, který měl jako „kazatel papežských odpustků“ působit ve Švýcarech, o tom, jak tam kázal a také jak proti němu vystoupil Zwingli (III. díl, s. 32–33).

jezuity. Za tímto jeho rozhodnutím mohla hrát roli doba vzniku jejich řádu a jeho spojení s protireformačními kroky katolické církve.⁴⁵

Analýza jezuitských částí textu rukopisu ukázala, že Skála vytvořil vlastní negativní obraz řádu. Ten se skládal z řady motivů, které by bylo možné rozdělit do tří skupin. První z nich tvoří skupina motivů spojených se samotným jezuitským řádem a jeho fungováním a byly nejčastěji spojeny s osobou řádového generála. Ostře kritizován byl slib poslušnosti skládaný při vstupu do řádu, na základě kterého měli členové řádu svého generála bezvýhradně respektovat.⁴⁶ Prostřednictvím svých generálů byl řád také spojován se Španělskem a obviněním, že svou činnost vykonávají ve prospěch španělského krále.⁴⁷ Toto spojení řádu a Španělska bylo odvozováno od faktu, že několik prvních řádových generálů pocházelo přímo ze Španělska, nebo ze španělských území.

Druhou skupinu motivů tvořily motivy spojené s vlivem řádu na dění a události. Jezuitům se podařilo získat poměrně velký vliv na tehdejší společenské elity prostřednictvím svých škol a vzdělání, které poskytovali.⁴⁸ Právě díky svým školám získávali kontakty a vliv na osoby, které se později mnohdy podílely na chodu měst i státních celků, ať se již jednalo o úředníky na různých úrovních zprávy či světská knížata. Tento jejich vliv pak byl mnohdy umocňován také jejich působením jako zpovědníků těchto osob.⁴⁹ Jezuité toho všeho měli

45 Velmi dlouho převládal názor, že jezuitský řád vznikl v určité reakci na vznik a rozvoj reformace a byl vnímán jako nástroj katolické církve proti reformaci. Prvotní regule řádu se však o tomto spojení nijak nezmiňují. Až později s jejich úpravami se v nich vyskytlo spojení s šířením katolické víry, nicméně zmínky o reformaci jako takové se v nich stále neobjevovaly. Jednalo se o anachronismus vytvořený na sklonu života a po smrti Ignáce z Loyoly jeho společníky. Robert Aleksander MARYKS, *Introduction: Protestantism and Early Jesuits*, in: Jorge CAVZARES–ESGUERRA – Robert Aleksander MARYKS – Ronnie P. HSIA (eds.), *Encounters between Jesuits and Protestants in Asia and the Americas*, Leiden – Boston 218, s. 1–3.

46 V rukopise například VII. díl, s. 594; VII. díl, s. 1055–1057; VIII. díl, s. 1364. V literatuře například Peter BURKE, *The Black Legend of the Jesuits: An Essay in the History of Social Stereotypes*, in: Simon DITCHFIELD (ed.), *Christianity and Community in the West. Essays for John Bossy*, Adlershot 2001, s. 166, 169.

47 V rukopise VII. díl, s. 594; VII. díl, s. 1055–1057; VIII. díl, s. 1363, 1372; IX. díl, s. 533. Existovaly také určité paralely mezi protijezuitskými a protišpanělskými přístupy v 16. a 17. století. P. BURKE, *The Black legend*, s. 174–175.

48 Sabine DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln des 16. und 17. Jahrhunderts. Leistungen und Grenzen von Propaganda in der Frühen Neuzeit*, in: Johannes BURKHARDT – Christine WERKSTELLER (Hgg.), *Kommunikation und Medien in der Frühen Neuzeit*, München 2005, s. 367. O jejich vlivu na vzdělání a výchovu v 17. a 18. století v oblasti dnešního Německa například Peter WOLF, *Feinde der Aufklärung oder Freunde der Gelehrsamkeit? Protestantische Jesuitenkritik im 17. und 18. Jahrhundert in Deutschland*, in: Petronilla Cemus (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, sv. 1, Praha 2010, s. 259–275.

49 V 16. a 17. století bylo poměrně běžné, že politická rozhodnutí byla podmíněna určitěmu morálnímu hodnocení. Právě tento moment byl vnímán jako ten, kdy mohou jezuité využívat svá postavení jako zpovědníků ve svůj prospěch. Harold E. BRAUN, *Jesuits as Counsellors in the Early Modern World: Introduction*, *Journal of Jesuit Studies* 4, 2017, no. 2, s. 182.

údajně často využívat, aby ovlivňovali různá rozhodnutí ve prospěch sebe nebo papeže.⁵⁰ Nejproblematictější pak byl vnímán jejich vliv na panovníky, a to zejména z jejich pozice královských zpovědníků. Obecně byl rozšířen názor, že zpovědník mohl prostřednictvím zpovědi ovlivňovat královská rozhodnutí a tím mít vliv na politiku daného státu.⁵¹ S tím souvisela také otázka zpovědního tajemství u jezuitů a jeho neporušitelnosti i v případě, že se zpovědník dozvěděl o úmyslu připravit o život panovníka.⁵² To mohlo být mnohými viděno jako způsob manipulace s okolím.

Poslední motivy byly spojeny s problematikou narušování míru a dosavadního společenského uspořádání. Udržování obecného pokoje bylo v životě raně novověkého člověka důležitým aspektem jeho života a jeho narušení bylo vnímáno negativně, jelikož pomáhal lidem přežít v nesnadných dobách.⁵³ Poměrně často byl již jen samotný příchod jezuitů do společnosti vnímán jako narušení dosavadní rovnováhy, jelikož byli viděni jako element způsobující růst problémů a napětí.⁵⁴ V mnoha případech pak měli členové řádu podporovat vzpoury proti právoplatným panovníkům.⁵⁵ Jedním z nejzávažnějších témat, které bylo

50 V *Historii* lze nalézt pro tento motiv následující případy: návrat jezuitů do Francie, kdy měli mít jezuité vliv na významné šlechtice, kteří se za ně měli přimlouvat u krále (VII. díl, s. 184), měli přesvědčit krále Jindřicha IV., aby jim umožnil působit v Navaře a Béarnu (VII. díl, s. 747) nebo v Troyes (VII. díl, s. 1214–1225). V českých zemích měli mít vliv na královské úředníky a ovlivňovat tak například dění v roce 1617 (VIII. díl, s. 475). Jejich vliv na úředníky byl zmiňován během dění před pražskou defenestrací v květnu 1618 (VIII. díl, s. 638–639) nebo byl zmíněn v listě adresovaném Maxmiliánu Bavorskému ve spojení s vyhnáním jezuitského řádu z Čech (VIII. díl, s. 933–934).

51 Řada těchto rozhodnutí měla být činěna v neprospěch nekatolíků. Lze uvést příklad Pierra Cotona, který se měl z pozice královského zpovědníka Jindřicha IV. přimlouvat za umožnění návratu řádu do království a měl krále v roce 1605 přesvědčit k odstranění Pyramis, na které byl zveřejněn dekret vyhánějící řád ze země (VII. díl, s. 251–256). Problematice zpovědníků, jejich možného vlivu na panovníka a jeho politické rozhodování, příručkám pro zpovědníky a dalšímu se na příkladu Francie a Španělska věnovala např. Nicole REINHARDT, *Voices of Conscience. Royal Confessors and Political Counsel in Seventeenth-Century Spain and France*, Oxford 2016. Ve Skálově době pak byly například obecně známé blízké vazby mezi jezuitou a Ferdinandem II. Viz Robert BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II., William Lamormaini, S. J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill 1981.

52 V *Historii* toto téma rezonovalo především ve spojení s vraždou Jindřicha IV. – VII. díl, s. 1041, 1052.

53 Do jisté míry to bylo omulvitelné v případě války. – Benjamin J. KAPLAN, *Divided by Faith. Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Harvard 2007, s. 75–76.

54 Takto měli být vnímáni například v Polsko-Litevské unii v době napětí mezi polským králem a částí šlechty v prvním desetiletí 17. století. Kolja LICHY, *Das Böse ist immer und überall. Antijesuitismus in Polen-Litauen um 1600*, in: Henning P. JÜRGENS–Thomas WELLER, *Streitkultur und Öffentlichkeit im konfessionellen Zeitalter*, Mainz 2013, s. 66–67. U Skály najdeme i příklad, kdy způsobili problémy i mezi samotnými katolíky – v Anglii během arcikněžské kontroverze v roce 1598, o které se dočteme i v *Historii*. O tomto dění se dovídáme retrospektivně v záznamu z roku 1601 s tím, co se v tom roce v Anglii dělo – VII. díl, s. 15–20.

55 Ve Francii měli během náboženských válek podněcovat útoky na hugenoty (V. díl, s. 163, 487–488), měli narušovat mír a soužití mezi obyvateli království i jeho jednotlivých měst (VII. díl, s. 3–4, 185). Poměrně značné problémy měli jezuité působit v Anglii, kde byli spojováni se vzpourami proti královně

s jezuitským řádem a jeho členy spojováno, byla teorie o tyranidě⁵⁶ a s tím do jisté míry spojená obvinění z královražd.⁵⁷ To bylo jedno z nejdůležitějších obvinění spojovaných s celým řádem.

Ve Skálově pojetí se ke zmíněným motivům přidal ještě jeden významný element, a to vztah jezuitského řádu k papeži a papežství. Jezuitský řád měl již od svého založení v rámci katolické církve poměrně specifické postavení, jelikož byl podřízen přímo papeži. Potvrzením tohoto postavení byla pro Skálu četná papežská privilegia, která řád obdržel v prvních desetiletích své existence, a která jsou v rukopise postupně jmenována. Ta měla napomoci vytvořit vztah jezuitů k papežství a uvedení mnoha z nich konkrétně zřejmě mělo toto spojení pro případné Skálovy čtenáře zdůraznit. V *Historii* to pak byli právě jezuité, kteří obhajovali názor o nadřazenosti papežské moci nad světskými knížaty, v rámci které měl mít papež pravomoc sesadit toho, kdo mu z nějakého důvodu nevyhovoval.⁵⁸ Jezuité jako řád podřízený přímo papeži měli být v těchto případech vykonavateli papežské vůle, a to jakýmkoliv prostředky. Například mnohokrát zmiňované zapojení jezuitů do pokusů připravit o život protestantské panovníky, ale také i katolického krále – konvertity Jindřicha IV., by bylo možné považovat za potvrzení daného tvrzení. Tento poměrně blízký vztah mezi řádem a papeži mohl z jezuitů ve Skálových očích činit jejich nejbližší spolupracovníky. A díky tomu, že v jeho pojetí historie byl papež Antikristem, tak pro něj byli antikristovými

Alžbětě (např. VI. díl, s. 165–166, 306–307, či VII. díl, s. 61–67), měli se zapojit do dění kolem skotské královny Marie Stuartovny (VI. díl, s. 321–323), a dokonce měli zapříčinit problémy mezi samotnými anglickými katolíky a také mezi nimi a korunou (tzv. arcikněžská kontroverze – VII. díl, s. 15–20). Dosavadní poklidné soužití a mír měli jezuité narušovat svou činností v českých zemích (např. VIII. díl, s. 475, 477–480, 648–649, 676) nebo v Polsku (například v Krakově – VI. díl, s. 855–858), Skotsku (VI. díl, s. 939) či na univerzitě v italské Padově (VI. díl, s. 871–872).

56 Tento názor se měl poprvé objevit ve Francii v roce 1407 ve spojení se zavražděním Ludvíka z Valois (VII. díl, s. 1044–1045.). S jezuitou byl tento názor spojován zejména díky dílu Juana de Mariany *De rege et regis institutione* (1599). V rukopise například VII. díl, s. 1275. Vše pak měli jezuité převzít od asasinů, ke kterým bývali přirovnáváni – VII. díl, s. 594, 1060; IX. díl, s. 1371. O jezuitěch a teorii o tyranidě například Harro HÖPFL, *The Jesuit Political Thought. The Society of Jesus and the State, c. 1540–1630*, Cambridge – New York, 2004, s. 314–338.

57 Obecně o tomto tématu měl psát *Tisk vydaný v Delftu v impresy Jana z Ondřejovic* z roku 1610, původně vydaný ve spojení se smrtí Viléma I. Oranžského (VII. díl, s. 1090–1094) kde líčil i to, jakým způsobem měli jezuité královrahy v jejich úmyslu podporovat. Široce se tomuto motivu věnoval Skála v případě Francie ve spojení s Jindřichem IV. Skála zmínil pokus Pierra Barriera (VI. díl, s. 1168–1169), útok Jeana Châtela (VI. díl, s. 1293–1297) na králův život, jezuité měli vědět také o úmyslu Françoise Ravaillica (VII. díl, s. 1016). Poté, co Ravaillic uspěl, Skála do *Historie* zahrnul také rozsáhlé texty, které se vyjadřovaly právě k otázce zapojení jezuitů do královny vraždy (VII. díl, s. 1035–1042, 1042–1082). Tento motiv Skála rozvedl také například v případě Anglie, kdy jezuité měli být spojeni s několika pokusy o vraždu královny Alžběty I. (VI. díl, s. 202–204, 416–422, 467–476, 536) a také Jakuba I. a spiknutí střelného prachu (VII. díl, s. 383–392; zde se pak nachází také obrana Henryho Garneta od Andrease Eudaemona–Joannise – s. 392–410). V literatuře například P. BURKE, *The Black Legend*, s. 168.

58 VII. díl, s. 1036, 1040, 1291–1306; VII. díl, s. 602.

spolupracovníky. Skála toto spojení v *Historii* několikrát zmínil.⁵⁹ Jezuity takto vidělo mnoho protestantů,⁶⁰ toto spojení u Skály tak nebylo ojedinělým. Skála si jistě uvědomoval, že specifikum řádu nepocházelo pouze od jeho spojení s papežstvím a nezanedbatelného politického vlivu, ale že na tom měl podíl také mnohem bezprostřednější kontakt jezuitů se společenskými elitami. Nicméně na základě studia rukopisu se zdá, že právě spojení jezuitského řádu s osobou papeže bylo pro Skálu podstatnějším. Srovnáme-li zmínky o jednotlivých papežích s pasážemi o jezuitech, tak se jedná o značný nepoměr ve prospěch jezuitů. Skála mohl řád vnímat jako vykonavatele papežské vůle, zejména vzhledem k jeho výše zmiňovanému specifickému spojení s papežstvím. Navíc jezuité byli v jeho době vnímáni jako výrazný protireformační element, který se zasazoval o rozšiřování a upevňování katolické víry a tím také papežské moci.

Jeziutské pasáže v *Historii* mohly mít pro Skálu ještě jeden význam. Až do první poloviny 17. století se Skála zaměřoval především na jejich činnost v Anglii, Francii, oblasti Spojených Provincii a v poněkud menší míře v dalších oblastech Evropy. V rámci líčení událostí zmíněného počátku 17. století se do centra Skálovy pozornosti dostaly především aktivity jezuitů v českých zemích s tím, že nejvíce prostoru jim věnoval ve spojení s vyhnáním řádu ze země. Pro případného čtenáře mohlo vylíčení činnosti řádu v jiných evropských zemích sloužit jako důkaz toho, jak jsou jezuité škodliví pro mír a soužití, které svým příchodem narušují, a jak usilují o to, dostat nekatolické země a pravou víru do područí papeže–Antikrista. Zároveň se případným domácím čtenářům mohl Skála snažit ukázat, jaký špatný vliv by měli jezuité v českých zemích, pokud by z nich nebyli vypovězeni. Shrnutí řady jejich negativních činů a argumentů z jiných evropských zemí se objevuje právě ve spojení s úsilím vyhnat jezuity z českých zemí. Lze namítnout, že to vše bylo dáno prameny, se kterými Skála v těchto částech svého rukopisu pracoval. To mohla být jistě do určité míry pravda. Avšak jako autor si Skála všechny pasáže a prameny zařazené do *Historie* pečlivě vybíral, a tudíž nelze vyloučit, že právě toto mohlo být jedním z jeho záměrů.

Závěr

Jeziutský řád a jeho členové byli ve Skálově době vnímání různě, a to mnohdy i v rámci samotné římskokatolické církve. Jeho pohled na ně se prakticky nelišil od ostatních

59 Skála uvedl například kázání Melichara Canuse proti jezuitům v roce 1548 kde měl uvést, že žijí v době, kdy sv. Pavel předpověděl příchod Antikrista a jeho předchůdců, kdy ti měli být nazýváni Továryšstvo Ježíšovo a měl uvést i znamení dokládající jeho tvrzení (IV. díl, s. 395), a za Antikrista byl papež označen ve spojitosti s neúspěchem založení jezuitské koleje v Zaalpi v roce 1552 (IV. díl, s. 535)

60 P. BURKE, *The Black Legend*, s. 170.

protestantů a řady protestantských autorů. Přesto byla jeho práce s obrazem jezuitů, a především pak jeho přístup k němu v rámci jeho vlastního pohledu na dějiny poměrně ojedinělá.

V rámci česky psaných raně novověkých děl z pera nekatolických historiků je *Historie církevní* svým pojetím a rozsahem pasáží zabývajících se jezuitským řádem jedinečným dílem. Skála podává poměrně ucelený a propracovaný pohled na jezuitu, jejich vliv na dění a úsilí pro šíření a upevnění katolické víry. Pavel Stránský ze Zápské Stránky ve svém díle *O státě českém* jezuitu nezmínil vůbec. Stojí však za zmínku, že Skála toto dílo ve svém vlastním rukopise sám několikrát použil jako zdroj obecněji zaměřených informací o českých zemích.⁶¹ Negativní postoj na jezuitu lze nalézt v *Bellum Bohemicum* Ondřeje Habervešla z Habernfeldu. Podle něj s jejich příchodem do českých zemí začaly zmatky a problémy, které vedly až k válce. Habervešl uváděl příklady, kdy měli jezuité zasahovat do dění u nás, včetně toho, že se měli zasadit o smrt císaře Rudolfa.⁶² Na jezuitu se ve svém spise *Retuňk proti Antikristu a svodům jeho* obrací i Jan Amos Komenský a ukazuje jim, proč je podle něj papež Antikrist.⁶³ Jezuité byli na několika místech zmíněni také v dalším Komenského díle, *Historii o těžkých protivěstích církve české*. Využijeme-li jeho slov, tak měli mít v zemi za cíl vyvrátit církev a společnost a mít také podíl na problémech, ve kterých se české země ocitly.⁶⁴ Rozsahu a pojetí jezuitských částí *Historie* však tato díla nedosahují.

Výše uvedené motivy nebyly ve Skálově době nijak ojedinělé, vyskytovaly se v rámci tzv. černé jezuitské legendy⁶⁵ a staly se součástí *Jesuiten–Fabeln*.⁶⁶ Právě v jejich přehledu nalezneme řadu událostí a nařčení spojených s jezuitu, které vylíčil právě Skála.⁶⁷ Zejména

61 Pavel STRÁNSKÝ ze Zápské stránky, *Respublica Bojema*, Leiden 1634. Skála dílo využil například na s. 475 VIII. dílu rukopisu, kde uvádí několik informací o českém království od příchodu praotce Čecha až do roku 1617, který měl být pro království dle něj zlomový.

62 Ondřej HABERVEŠL z Habernfeldu, *Bellum Bohemicum*, Leiden 1645. Vydáno v edici TÝŽ, *Vypravování o vojně české od roku 1617*, ed. Emanuel TONNER, Praha 1867.

63 Jan Amos KOMENSKÝ, *Retuňk proti Antikristu a svodům jeho kteříž v zarmoucených těchto časích mnohým k zahynutí nešťastně se rozmáhají a nejedněch od víry odsupování se děje, těm, kdož by duše své retuovati a před zahynutím vystříhnouti dáti chtěli, podaný od jednoho z milovníků Ježíše Krista*, 1617. Edičně spis vyšel například pod názvem *O papežství [Retuňk proti Antikristu a svodům jeho]*, Praha 1924, či později jako 2. svazek edice Opera Omnia *Retuňk proti Antikristu a svodům jeho – Haggaeus redivivus*, Praha 1971.

64 Jan Amos KOMENSKÝ, *Historie o těžkých protivěstích církve české*, Praha 1952, s. 79.

65 P. BURKE, *The Black Legend*, s. 165–182

66 Bernhard DUHR, *Jesuiten–Fabeln: Ein Beitrag zur Culturgeschichte*, Freiburg im Breisgau, 1892; s. DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln*.

67 B. DUHR, *Jesuiten–Fabeln*. Například že byli jezuité autory teorie o tyranidě (s. 658–680), o jejich spojení s královrahy (s. 696–721), o škodlivosti jejich školství (s. 769–794), o vraždě Viléma Oranžského a atentátu na Alžbětu I. (s. 901), že schvalovali vraždy nekatolických panovníků (s. 903), nebo že jezuité stáli za spiknutím střelného prachu (s. 904).

Jesuiten–Fabeln byly znovu se opakujícím tématem v debatách spojených s jezuitou ve velké míře až do revolučních let⁶⁸ a bývaly využívány i v 19. století.⁶⁹ V době raného novověku pak byly součástí počátku určité propagandy proti řádu, která se zejména během 17. století stupňovala.⁷⁰ Protijezuitská publicistika v době svého rozvoje využívala nejen tištěná média jako letáky, ale také další formy komunikace.⁷¹ Velký vliv na jejich zformování a rozšíření měli především bývalí členové jezuitského řádu, kteří po svém obratu často předstoupili s revokačními kázáními.⁷² Ještě větší vliv měli jejich protijezuitské pamflety – jedním z nejrozsáhlejších a velmi vlivných byl již výše zmíněný *Historia Jesuitici Ordinis* Eliase Hasenmüllera.⁷³ Skála tedy využil motivy hojně spojované s jezuitou, aby je vylíčil v negativním světle a ukázal je jako narušitele společenského uspořádání.

Skálův negativní postoj vůči jezuitskému řádu a jeho členům je z textu *Historie* jasně patrný. Jezuité byli Skálou poměrně jasně vylíčení jako blízcí spolupracovníci papeže–Antikrista a jako důležitý nástroj v boji proti pravé víře. S přihlédnutím k tomu, jak byly koncipovány a na co především se jezuitské pasáže v rukopise zaměřovaly, se zdá, že právě toto zmíněné spojení a činnost řádu byly pro Skálu zásadním argumentem, proč jezuitům věnoval v *Historii* tolik prostoru. Ano, nelze zcela vyloučit, že na ně Skála mohl klást důraz kvůli jejich vzdělávací či polemické činnosti. Nicméně těmto jejich aktivitám se v textu věnoval pouze minimálně. Je také otázkou, jak Skála zamýšlel své dílo zakončit. V rámci zápasu pravé víry s falešnou pro něj však jezuitský řád hrál poměrně významnou roli podporovatelů papeže–Antikrista, a často v pozadí se pohybujících vykonavatelů jeho vůle.

68 S. DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln*, s. 376–377.

69 Například ve spojení s možnými spiknutími v době restaurace monarchie ve Francii. Geoffrey CUBITT, *Conspiracism, Secrecy and Security in Restoration France: Denouncing the Jesuit Menace*, *Historical Social Research / Historische Sozialforschung* 38, 2013, no. 1 (143), s. 107–128.

70 Je otázkou, zda se dalo mluvit o propagandě jako takové již v počátcích působení řádu. Slovo propaganda pak vstoupilo do církevně–politické debaty v roce 1622 se založením Kongregace pro propagaci víry. s. DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln*, s. 367–368, 374.

71 Michael NIEMETZ, *Antijesuitische Bildpublizistik in der Frühen Neuzeit*, Regensburg 2008. O protijezuitské publicistice také Thomas KAUFMANN, *Konfession und Kultur. Lutherischer Protestantismus in der zweiten Hälfte des Reformationsjahrhunderts*, Tübingen 2006, s. 205–299.

72 S. DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln*, s. 369–374.

73 S tímto pamfletem pracoval ve své *Historii* také Skála – s. DOERING–MANTEUFFEL, *Jesuiten–Fabeln*, s. 375–376.

Summary

The Jesuits in 'Historie církevní' by Pavel Skála of Zhoř and Their Possible Role in Skála's View on History

'*Historie církevní*' (*The History of the Church*) by Pavel Skála of Zhoř is the largest early modern historiographical manuscript written in the Czech language. Besides a few editions, which only focused on the last four volumes of Skála's work and just those parts dealing with Czech history in the first two decades of the 17th century, we do not know much about this historiographical work and its content. We know that Skála composed it as a history of the world from the point of view of the history of the church and a struggle of the true faith with the false faith, with the Antichrist embodied by the pope as its head. We also know that Skála's manuscript contains a description of events taking place in many European countries of that time.

The first detailed analysis of this vast manuscript revealed that one of the themes that steps out of its text is the Society of Jesus. The Jesuits were the only Catholic order and one of a few exponents of the Catholic Church about whom Skála wrote in his work. He managed to create a negative image of the Society of Jesus using various motives connected to the order and the first decades of its

existence. These motives included tyrannicide, murders of rulers and princes, the question of confessors, and so on. By Skála, the Jesuits were depicted as a power working against Protestants, using the benefit of the Catholic Church and especially the papacy.

It is this connection to the papacy that might have been one of the reasons why Skála decided to dedicate rather a big part of his text to the Jesuits. Their close connection to the pope-Antichrist was important for Skála and it was stressed by him several times. The negative image of the Jesuits could have supported Skála's opinion about the Antichrist popes. Another reason why we can read so much about even hostile activities of the Jesuits not only against the Protestants is connected to the banishment of the order from the Czech lands. Skála showed in detail Jesuit activities in France, England, in the Dutch provinces, and many more places before moving their activities to the Czech lands. It could have served as an example, for his potential readers, of how the Jesuits could act there, and it could have shown that their expulsion from the Czech lands was only for the Lands' benefit.